

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ-ΚΕΦ. 41

Θέμα: Ο ύμνος της Αθήνας

Ξυνελών τε λέγω...: τι ολοκληρώνει ο Περικλής στο σημείο αυτό;

Ανακεφαλαιώνει, συνοψίζει αυτό που προγραμματικά δόθηκε στο κεφ. 36 (ἀπὸ οἷας ἐπιτηδεύσεως...) και αναπτύχθηκε από το κεφ. 37 μέχρι και το κεφ. 40 (ο έπαινος της αθηναϊκής δύναμης).

τήν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν εἶναι: Με βάση ποια λογική η Αθήνα μπορεί να θεωρηθεί παιδευσιν (σχολείο) της Ελλάδας (δες και ΥΑΠ, σ. 48, 50 και ΟΕΔΒ, σ. 67);

Ο Περικλής προβάλλει τη μορφωτική αλλά και διαμορφωτική δύναμη της Αθήνας. Η πόλη σε όλες τις εκδηλώσεις (πᾶσαν πόλιν) αποδείχτηκε πρότυπη, αξία για μίμηση από τους υπόλοιπους Έλληνες και τους ανθρώπους κάθε εποχής. Όπως φάνηκε από τα προηγούμενα κεφάλαια, το πολίτευμα, η ελευθερία, η ψυχαγωγία, το εμπόριο, η στρατιωτική ισχύς, η φιλοκαλία, οι πνευματικές αναζητήσεις, η συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, τα ανθρωπιστικά αισθήματα, καθιστούν την Αθήνα παιδευτικό πρότυπο. Η δράση της πόλης στον υλικό, πνευματικό και πολιτικό τομέα αποτελούσε και αποτελεί το ιδεώδες για τους ανθρώπους της εποχής αλλά και για τους μεταγενέστερους. Η παιδευτική αξία της πόλης των Αθηνών είχε ήδη αναγνωριστεί από την αρχαιότητα. Στον «Πρωταγόρα» ο Ιππίας την αποκαλεί «πρυτανεῖον σοφίας».

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του Αθηναίου πολίτη, όπως αυτά προβάλλονται στην αρχή του κεφ. 41;

Πρότυπο δεν είναι μόνο η πόλη της Αθήνας αλλά ταυτόχρονα και ο Αθηναίος πολίτης. Είναι ο άνθρωπος που διακρίνεται για την πολυμέρεια και την πολυπραγμοσύνη του (δες και ΟΕΔΒ, σ. 67 και ΥΑΠ, σ. 48), την άνεση, τη δεξιοτεχνία, την ευστροφία, την ευχάριστη διάθεση. Όλα αυτά συνδυασμένα με την κομψότητα και τη χάρη. Ο πολίτης, όπως και η πόλη, διακρίνεται για την αυτάρκειά του (αὐταρκες τὸ σῶμα).

Πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις πολίτη και πόλης με βάση την αρχή του κεφ. 41;

Είναι ενδιαφέρον ότι η πόλη και ο πολίτης χαρακτηρίζονται ξεχωριστά. Η πόλη δε συνθλίβει την προσωπικότητα του πολίτη, ο πολίτης δεν παύει να είναι άτομο, να δραστηριοποιείται στην ιδιωτική του ζωή. Προβάλλεται όμως έντονα και η διαλεκτική σχέση που υπάρχει μεταξύ του Αθηναίου πολίτη και της πόλης του. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι η σχέση αυτή δίνεται και μορφικά: από την αναφορά στην πόλη (τήν τε πᾶσαν πόλιν) προχωρούμε στον πολίτη (ἕκαστον...παρ' ὑμῶν), για να περάσουμε στη συνέχεια και πάλι στην πόλη (ἡ δύναμις τῆς πόλεως) και τον πολίτη (τῶνδε τῶν τρόπων). Ο Αθηναίος πολίτης είναι γέννημα της πόλης του που τον γαλούχησε με την «ἐπιτήδευσιν», την «πολιτείαν» και τους «τρόπους» της. Η πόλη ως πρότυπο παιδευτήριο καθιστά τους πολίτες της πανανθρώπινα πρότυπα και αυτοί με τη δράση τους διευρύνουν και ενισχύουν το μεγαλείο της.

Αξιολογήστε τα επιχειρήματα με τα οποία ο Περικλής αποδεικνύει τη δύναμη και τη μοναδικότητα της Αθήνας.

Επιχειρήματα

- Μόνο η πόλη των Αθηνών βγαίνει στη δοκιμασία ανώτερη από τη φήμη της. Ο Περικλής θέλει να τονίσει ότι η πραγματικότητα δικαιώνει την ανωτερότητα των Αθηναίων, εν αντιθέσει με άλλους που περιορίζονται στην καυχησιολογία (Σπαρτιάτες). Πρόκειται για επιχειρήματα σοβαρά και αόριστα χωρίς μεγάλη αποδεικτική ισχύ.
- Η Αθήνα δε δίνει αφορμή για αγανάκτηση ούτε στον εχθρό που νικείται ούτε και στο σύμμαχο (ύπηκόω) αφορμή για παράπονο. Οι εχθροί και οι σύμμαχοι αναγνωρίζουν την υπεροχή της. Πρόκειται για επιχειρήματα που πολύ δύσκολα μπορεί να σταθεί στη λογική. Ποιος είναι ο εχθρός που δε θα ενοχληθεί από την ήττα του και ποιοι σύμμαχοι δέχονται αγόγγυστα την εξάρτησή τους από τους ισχυρούς μιας συμμαχίας, όταν μάλιστα γνωρίζουμε πως πολλοί σύμμαχοι μεμνιμοιούσαν και εξεγείρονταν εναντίον της Αθήνας. Προσέξτε την προσπάθεια του ρήτορα να μας παρασύρει και να απομακρύνει τους όποιους ενδοιασμούς προβάλλει η λογική μας: η διπλή επανάληψη του **μόνη**, η διπλή άρνηση **οὔτε... οὔτε** και η άρνηση που υπάρχει στο σχήμα λιτότητας (οὐχ ὑπ' ἀξίων) έχουν ως στόχο να κάμψουν τους δικούς μας δισταγμούς για την ορθότητα των επιχειρημάτων του.
- Η Αθήνα, αφού παρουσίασε τη δύναμή της με απτές αποδείξεις και μάρτυρες, θα θαυμαστεί από συγχρόνους και μεταγενέστερους, χωρίς να χρειάζεται ούτε την υμνητική περιγραφή του Ομήρου ούτε την περιγραφή των λογογράφων. Δε χρειάζεται ούτε την υπερβολή της επικής ποίησης ούτε την ευχάριστη διήγηση ενός λογογράφου που προσφέρει στιγμιαία τέρψη. Η Αθήνα δεν έχει ανάγκη από πλαστούς επαίνους. Την επιβάλλουν τα επιτεύγματά της και το μόνο που χρειάζεται είναι ο αντικειμενικός λόγος του ιστορικού, για να τα αναδείξει και να τα διασώσει ως αιώνια μνημεία. Στόχος του δεν είναι να μειώσει την αξία του ποιητή, αλλά να απορρίψει τη χρήση του ως ιστορική πηγή. Παρά το γεγονός ότι η ιστορία επιβεβαίωσε την άποψη του Περικλή για το θαυμασμό των μεταγενεστέρων, το πιο πάνω επιχειρήματα δεν παύει να έχει μια δόση υπερβολής.
- Η Αθήνα ανάγκασε κάθε θάλασσα και στεριά να γίνει πέρασμά της και έστησε παντού μνημεία και για τις επιτυχίες και για τις αποτυχίες της. Και αυτό το επιχειρήματα είναι γενικό και αόριστο. Η Αθήνα παρουσιάζεται να κατακτά πέρα από το χρόνο και το χώρο. Τα μνημεία για τις αποτυχίες (δες και ΥΑΠ, σ. 49 και ΟΕΔΒ, σ. 67) μπορεί να ξαφνιάζουν. Σημασία δεν έχει το αποτέλεσμα της προσπάθειας αλλά το φρόνημα και η τόλμη που επέδειξαν οι Αθηναίοι, έστω κι αν μερικές φορές δεν έφερνε την επιτυχία.

Γενικά τα επιχειρήματα του Περικλή στο κεφάλαιο αυτό δεν μπορούν να θεωρηθούν ισχυρά. Δεν απευθύνονται τόσο στη λογική όσο στο συναίσθημα. Σε συνδυασμό με τη χρήση πληθώρας εκφραστικών μέσων (δες και ΥΑΠ, σ. 50), επαναφορές, υπερβολές, παρηχήσεις, ομοιοτέλετο, αντιθέσεις, προσπαθεί να ακινητοποιήσει τη λογική και να απελευθερώσει το συναίσθημα. Ο ρήτορας δε μας πείθει πια με τη λογική, αλλά μας μαγεύει (Ι.Θ. Κακριδής).

Ποιο είδος αντίθεσης κυριαρχεί στο κεφάλαιο;

Κυριαρχεί η υπερθετική κατηγορήση της πόλης και του πολίτη (μόνη...μόνη). Επιπλέον, ενώ στα κεφάλαια (37-38) είδαμε την Αθήνα μόνη της, στο κεφ. 39 σε αντίθεση με τη Σπάρτη και στο κεφ. 40 σε αντίθεση με τον άλλο κόσμο, στο κεφ. 41 βλέπουμε το τι ήταν η Αθήνα για τον υπόλοιπο κόσμο. Και το βλέπουμε μέσα από τα μάτια των «άλλων». Αυτοί οι άλλοι είναι ο πολέμιος, ο ύπηκοος, οί νῦν και οί ἔπειτα, ο Όμηρος και οι λογογράφοι, η θάλασσα και η στεριά που γνώρισαν την τόλμη των Αθηναίων.

Είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι μας προβάλλεται η δύναμη της Αθήνας όχι μόνο **συγχρονικά** αλλά και **διαχρονικά**. Η Αθήνα δε σταματά όμως μόνο εκεί: πέρα από το **χρόνο**, κατακτά (όπως είδαμε προηγουμένως) και το **χώρο**.

Ποιος είναι ο στόχος του Περικλή στο κεφ. 41;

- Ανακεφαλαιώνει την ανάλυση της έπιτηδεύσεως, τῆς πολιτείας και τῶν τρόπων.
- Στο κεφ. 41 δεν κυριαρχεί η λογική ανάλυση του μεγαλείου της Αθήνας. Αυτή έγινε στα προηγούμενα κεφάλαια. Ο λόγος του ρήτορα αποκτά έναν τόνο υμνητικό και απευθυνόμενος στο συναίσθημά μας, προσπαθεί να μας πείσει να συναινέσουμε στην παραδοχή του μεγαλείου της πόλης.
- Είναι αντιληπτή η προσπάθεια του ρήτορα να εξυψώσει τόσο το φρόνημα των συμπολιτών του όσο και το αίσθημα ευθύνης και χρέους απέναντι στην πόλη τους. Για μια τέτοια πόλη πρέπει να αισθάνονται περήφανοι αλλά και υπεύθυνοι για τη διατήρησή της.
- Προβάλλει έμμεσα τις ιμπεριαλιστικές διαθέσεις της Αθήνας: παρουσιάζεται ως η πόλη που αξίζει να κυριαρχεί πάνω σε άλλους.
- Υποκρύπτονται οι αρνητικές πλευρές της ιμπεριαλιστικής πολιτικής: η κυριαρχία σε γη και θάλασσα συνεπάγεται πολέμους, απώλειες, δυστυχία.

περὶ τοιαύτης οὖν πόλεως...οἶδε τε...πάντα τινὰ εἰκὸς ἐθέλειν ὑπὲρ αὐτῆς κάμνειν: Ποιο ρόλο διαδραματίζει η περίοδος αυτή (δες και ΥΑΠ, σ. 51);

Συγκεφαλαιώνει όλα τα προηγούμενα και μας οδηγεί στο επόμενο, με βάση την εξαγγελία του ρήτορα στο κεφ. 36, θέμα, δηλαδή τον έπαινο των παρόντων νεκρών. Για άλλη μια φορά τονίζεται η διαλεκτική σχέση πόλης-πολιτών. Η πόλη ήταν το ιδανικό αυτών που έδωσαν τη ζωή τους και είναι λογικό (εἰκός) να παραμένει ιδανικό και των ζωντανών. Δεν προτιμά ο ρήτορας αντί του εἰκός (ἐστὶ) το χρή ή το δέον ἐστί. Η απόφαση των Αθηναίων να θυσιάσουν για την πόλη τους πρέπει να είναι έλλογη επιλογή και όχι αποτέλεσμα καταναγκασμού.